

**”JOTAIN VANHAA, JOTAIN UUTTA, JOTAIN LAINATTUA” —
MAHDOTTOMAN MAAILMAN LUOMINEN
FANTASIAKIRJALLISUUDESSA**

Sanna-Kaisa Juvonen

Kandidaatintutkielma

Kirjoittaminen

Jyväskylän yliopiston avoin yliopisto

Kevätlukukausi 2018

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Jyväskylän yliopiston avoin yliopisto
Tekijä Sanna-Kaisa Juvonen	
Työn nimi ”Jotain vanhaa, jotain uutta, jotain lainattua” — mahdollottoman maailman luominen fantasiakirjallisuudessa	
Oppiaine Kirjoittaminen	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Toukokuu 2018	Sivumäärä 27
Tiivistelmä <p>Kun luemme fantasiatarinoita, astumme sisälle meille tuntemattomaan maailmaan. Kohtaamme fantasiamaailmassa asioita, olentoja ja tapahtumia, joita ei meidän omassa arkitodellisuudessamme ole olemassakaan tai ne ovat mahdollottomia. Fantasiakirjallisuus on mahdollottoman kirjallisuutta.</p> <p>Kandidaatintutkielmassani selvitin kirjallisuuskatsauksen avulla sitä, miten mahdollottoman maailman luominen tapahtuu fantasiakirjallisuudessa ja miten kirjoittaja voi edesauttaa lukijan uppoutumista luomaansa maailmaan. Kävin läpi fantasiakirjallisuuden kirjoitusoppaita ja tutkimuksellisia kirjoituksia. Poimin niistä maailman luomiseen liittyviä ohjeita, joita tarkastelin kognitiivisen tutkimuksen näkökulmasta, eli selvitin, miten nykytietämyksemme ihmisen kognitiosta tukee ohjeita.</p> <p>Tarkastelun tuloksena näyttää siltä, että ohjeet saavat tukea siitä, mitä nykyään tiedetään ihmisen kognitiosta. Tuntemalla perusasioita siitä, miten lukija tekstiä aivoissaan käsittelee, kirjoittaja pystyy auttamaan lukijaa tämän matkalla fantasiamaailmaansa. Fantasiakirjoittaja luo lukijalleen tälle ennestään tuntemattoman maailman, johon kirjoittaja voi viedä lukijan käyttämällä maailmansa rakennusaineiksina ”jotain vanhaa, jotain uutta ja jotain lainattua”.</p> <p>Fantasiamaailmassa on oltava tarpeeksi tuttuja eli vanhoja elementtejä, jotta lukija pääsee siihen mukaan. Mielikuvamme fantasiamaailmasta pohjautuvat todellisen maailman mentaalimalleihin. Täten meille tutut elementit luovat pohjan, jolla ymmärtää fantasian maailmaa. Tuttuja voivat olla myös muista tarinoista lainatut olennot, jotka toimivat meille ”oikotienä” ymmärtää niitä ja niiden maailmaa, sillä tunneimme olennot jo entuudestaan. Koska lukija haluaa kokea ”ihmeen tuntua” lähtiessään lukijamatkalle fantasiamaailmaan, kirjoittajan on hyvä tuoreuttaa tuttuja ja lainattuja elementtejä tarjotakseen lukijalle tuttua mutta samalla kiehtovan uutta ja outoa.</p> <p>Lukijan on mahdollista päästä fantasian mahdollittomaan maailmaan, koska aivomme käsittelevät todellista arkeamme ja kirjoitettuja kuvitelmia samoja prosesseja käyttäen. Ymmärrämme fiktiivisen maailman, sen tapahtumat ja hahmot kuin todellisen maailman, sen tapahtumat ja ihmiset. Nykytietämyksemme ihmisen kognitiosta valottaa siis sitä, että todellakin voimme ymmärtää fantasiamaailmojen mahdolltomuutta.</p>	
Asiasanat – kirjoittaminen, fantasiakirjallisuus, kognitio, maailman luominen	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO

1	ONKO MAHDOTON MAHDOLLISTA?.....	1
2	FANTASIAKIRJALLISUUS JA SEN MAAILMAT.....	3
2.1	Fantasiakirjallisuuden mahdoton.....	3
2.2	Fantasian erilaiset maailmat.....	6
3	KOGNITIIVISEN TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMA VALAISEE FANTASIAMAAILMOJEN MAHDOTTOMUUTTA.....	9
4	FANTASIAMAAILMAN LUOMISEN PERUSAINEKSET KOGNITIIVISEN TUTKIMUKSEN TUKEMANA.....	12
4.1	Kirjoittaja ja lukija luovat yhdessä fantasiamaailman.....	12
4.2	Fantasiamaailman sisäinen logiikka luo uskottavuutta.....	13
4.3	Fantasiamaailma tasapainoilee tuttuuden ja outouden välillä.....	16
5	MAHDOTON ON MAHDOLLISTA.....	19
	LÄHTEET	21

1 ONKO MAHDOTON MAHDOLLISTA?

”Ihmisen mieli on kykeneväinen näkemään asioita, joita ei todellisuudessa olekaan” (Tolkien 1964, 43). Fantasiakirjallisuuden kirjoittajat käyttävät hyväkseen tätä mielen kykyä nähdä asioita, joita ei ole. He ovat olemattomien maailmojen luojia ja arkkitehtejä, ”aliluoja”, kuten Tolkien (1964, 25, 36) heitä kutsuu. Mahdollisuus sukeltaa tuntemattomiin ja meidän todellisuutemme ulkopuolella oleviin maailmoihin on fantasiakirjallisuuden suurimpia viehätysvälineitä (Leinonen 2006, 26).

Makasin surkeana sikotaudissa, kun isäni toi minulle kirkonkylän kirjastosta J. R. R. Tolkienin (1973–75) Taru Sormusten Herrasta -kirjasarjan. Paisuneet ja pakottavat rauhaset unohtuivat, kun tarina kuljetti minua sormussaattueen mukana läpi Keski-Maan Tuomiovuorelle asti ja edelleen haikeaan päätökseen Konnussa. Eläydyin mahdottomaan maailmaan, joka oli täynnä taikuutta ja ihmeellisiä olentoja. Fantasiakirjallisuus on kiehtonut minua siitä lähtien. Olenpa halunnut itsekkin kokeilla fantasiatarinan kirjoittamista. Lukiessani ja kirjoittaessani fantasiaa olen alkanut pohtia sitä, miten kirjoittaja luo maailman, joka on oikeasti mahdoton, mutta samalla uskottava ja toimiva.

Kirjoittajana valitsemme sanoja kaiken aikaa, kun kirjoitamme mitä tahansa tekstiä. Greer Gilmanin (2012, 134) mukaan kaikki fiktiiviset teokset luodaan sanoilla, mutta erityisesti sanoilla loihditaan lukijalle fantasiateosten maailmat. Kirjoittajan täytyy valita oikeat sanat kuvaamaan maailma, joka on mahdoton, ja tehdä siitä myös lukijalle mahdollinen. Lukijaa tulee myös opastaa ”navigoimaan oudossa uudessa maailmassa” (Gilman 2012, 137). Mitä sanoja valitsemme silloin, kun kirjoittajina kuvailemme lukijalle maailmaa, jota ei ole oikeasti edes olemassa? Mitä sanoja valitsemme kuvaamaan keksimäämme fantasiamaailmaa, esimerkiksi siinä asuvia olentoja? Kirjoitus koostuu sanoista, joiden kautta näemme fiktiivisen maailman. Ei siis ole ollenkaan sama, mitä sanoja valitsemme maailmaa luodessamme. Valinta on tehtävä tarkoin, sillä jos valitsemme väärin, johdamme lukijan väärille jäljille (Freiman 2015b, 53).

Fantasiatarinoiden kirjoittajille on olemassa kirjoitusoppaita, joissa neuvotaan mm. miten luodaan tarinan maailma (esim. Saario 2006). Fantasiassa maailma sisältää asioita, joita meidän todellisuudessamme ei ole olemassakaan (Manlove 1982, 16). Miten siis aivomme käsittelevät maailmoja, jotka ovat mahdottomia? Mitä tiedämme ihmisen kognitiosta, jonka avulla voimme ymmärtää näitä mahdottomia maailmoja? Ja miten nyky-ymmärryksemme kognitiosta tukee sitä ohjeistusta, jota meille kirjoittajille annetaan fantasiamaailman luomisesta?

Kandidaatintutkielmassani selvitän sitä, miten mahdottoman maailman luominen tapahtuu fantasiakirjallisuudessa ja miten kirjoittaja voi edesauttaa lukijan uppoutumista luomaansa maailmaan. Tarkastelen mahdottoman maailman luomista kognitiivisen tutkimuksen valossa. Kandidaatintutkielmani on kirjallisuuskatsaus, jossa käyn läpi spekulatiivisen fiktion — sisältäen fantasiakirjallisuuden — kirjoitusoppaita ja tutkimuksellisia kirjoituksia. Poimin niistä maailman luomiseen liittyviä ohjeita, joita tarkastelen kognitiivisen tutkimuksen näkökulmasta. Selvitän, miten nykytietämyksemme ihmisen kognitiosta tukee ohjeita.

Tarkoitukseni on, että tutkielmastani on hyötyä meille kirjoittajille siinä, miten kirjoittaessamme fantasiakirjallisuutta voimme tehdä luomastamme mahdottomasta maailmasta lukijalle mahdollisen ja uskottavan maailman.

2 FANTASIAKIRJALLISUUS JA SEN MAAILMAT

2.1 Fantasiakirjallisuuden mahdoton

”Kaikki fantasia on fiktiota, mutta kaikki fiktio ei ole fantasiaa”, kirjoittaa Johanna Sinisalo (2004). Hänen mukaansa fantasiateosten ”maailmassa on jokin muuttuja, joka ei kuulu arkikokemuksemme piiriin”. (Sinisalo 2004, 11.) Pekka Kuusisto (1993a, vi) esittää fantasian olevan ”tietoista erottautumista toden ja normaalin rajoista”. Gary K. Wolfe (1982, 1) tähdentää, että fantasia ilmentää aina mahdotonta. Samoilla linjoilla ovat Robert H. Boyer ja Kenneth J. Zahorski (1979, 3–4), joiden mukaan fantasian erottaa muusta kirjallisuudesta juuri siinä esiintyvät epärationaaliset elementit. Erityisesti taikuus on leimaa-antava fantasian tunnusmerkki (Zanger 1982, 231).

Vesa Sisättön (2006a, 9) mukaan viime vuosina fantasiasta, ”mielikuvituskirjallisuudesta”, on alettu käyttää nimitystä spekulatiivinen fiktio. Spekulatiivista fiktiota kutsutaan myös spefiksi (Matilainen 2014, 17). Sisättön (2011, 84) mukaan yhteisnimitystä spekulatiivinen fiktio käytetään, kun puhutaan kirjallisuuden lajeista tai tyyliuunnista, ”joita yhdistää mielikuvituksen käyttö arkitodellisuuden ylittävällä tavalla”. R. B. Gillin (2013) mukaan spekulatiivinen fiktio pitää sisällään sellaisia asioita, jotka sen lukijoille ovat tavallisen todellisuuden vastaisia. Spekulatiivisen fiktion maailmoissa arkilogiikka unohdetaan, ja maailma järjestäytyy todellisuutta rikkovilla tavoilla. Spekulatiivisen fiktion maailmassa eivät vain tapahtumat ole erilaisia vaan sen maailmassa tapahtumien syiden logiikka on erilainen kuin meidän omassa, jokapäiväisessä maailmassamme. (Gill 2013, 72–74.) Arkitodellisuuden puhkomisen tulee olla teoksen kokonaisuuden kannalta merkityksellinen, jotta kirja sijoitetaan spekulatiivisen fiktion hyllyyn (Boyer & Zahorski 1979, 5; Ihonen 2004, 78; Sisättö 2006b, 11).

Spekulatiivinen fiktion lasketaan kuuluviksi mm. fantasiakirjallisuus (Gill 2013, 71–72; Sisättö 2011, 84). Muita spekulatiivisen kirjallisuuden alalajeja ovat esimerkiksi tieteiskirjallisuus (science fiction), kauhukirjallisuus, uuskumma ja absurdismi (Sisättö 2011,

84). Määrittelyjen rajat ovat kuitenkin häilyviä eikä kunnollista kirjallisuuskaanonia ole määritelty (James & Mendlesohn 2012, 3).

Rajoitan oman tarkasteluni tämän tutkielman yhteydessä fantasiakirjallisuuteen, jota tästä eteenpäin kutsun tässä myös fantasiaksi. Fantasia on ”esteettinen yleiskäsite” (Sisättö 2006a, 9) ja ”kulttuurin läpäisevä ilmiö” (Blomberg, Hirsjärvi & Kovala 2005, 7), mutta käytän tutkielmassani fantasiaa tarkoittaen ainoastaan fantasiakirjallisuutta. Pitäydyn fantasiakirjallisuuden anglosaksisen tutkimusperinteen fantasian määrittelyssä, eli en tässä käsittele Tzvetan Todorovin (1975) käsitteistöä, jota käytetään erityisesti ranskankielisessä fantasiakirjallisuudessa (Malherbe 2004, 231–233). Totean vain, että laajasti ottaen anglosaksisen tutkimusperinteen fantasia voidaan katsoa kuuluvaksi Todorovin ”merveilleux”-luokkaan, kuten C. N. Manlove kirjoittaa (1982, 28; ks. myös Kuusisto 1993a, viii–ix; Kuusisto 1993b, 27; Malherbe 2004, 235).

Manlove (1982, 16–17) määrittelee fantasian seuraavasti:

”A fiction evoking wonder and containing a substantial and irreducible element of supernatural or impossible worlds, beings or objects with which the mortal characters in the story or the readers become on at least partly familiar terms.”

Sisättö (2006b, 13–14) on kääntänyt Manloven määritelmän seuraavasti:

”Fantasia on fiktio, joka herättää ihmeen tunteen ja sisältää olennaisena ja palauttamattomana elementtinä yliluonnollisia tai mahdottomia maailmoja, olentoja tai objekteja, joiden kanssa tarinan kuolevaiset henkilöhahmot tai lukija ovat ainakin osin ystävällisissä suhteissa.”

Fantasiakirjallisuudessa tärkeä on määritelmän ”ihmeen tunteen”, joka voitaisiin kääntää myös ”ihmeen tunnun”. Anne Leinonen (2006, 25) pitää ihmeen tuntua keskeisenä määreenä fantasiakirjallisuudessa, sen ”sydämenä”. J. R. R. Tolkien (1964, 19) tähdentää fantasiakirjallisuutta tutkivassa klassikkoosessaan sen olevan jopa fantasian perustarkoitus. Ihmeen tuntua ei tuo vain ihmeellinen, uusi maailma vaan myös se, että lukijana tunnistamme meidän maailmamme elementtejä fantasiamaailmassa (Boyer & Zahorski 1979, 37–38). Sisättön käännöksen ”sisältää olennaisena ja palauttamattomana” voisi kääntää myös ”sisältää olennaisesti kuuluvana”, mikä sopii suomen kieleen paremmin. ”Yliluonnollisia tai mahdottomia maailmoja, olentoja tai objekteja” on fantasiakirjallisuuden ydintä. Manloven

määritelmän ”become on at least partly familiar terms” voitaisiin kääntää myös ”tulevat ainakin osin tutuiksi”. Toisaalta Sisättön käännöksen ”ovat ainakin osin ystävällisissä suhteissa” tavoittaa melko hyvin Manloven (1982, 24–26) ajatuksen siitä, että fantasian yliluonnollinen eroaa kauhukirjallisuuden yliluonnollisesta. Eron tekee nimenomaan se, että fantasiassa yliluonnollinen voi olla ystävällismielistä ja yhteistyökykyistä, tosin osin vaatien vastavuoroisuutta (Manlove 1982, 24–26). Lukijan kannalta ajatellen ”tulevat ainakin osin tutuiksi” vastaa paremmin Manloven (1982, 24) ajatusta siitä, että lukija tutustuu yliluonnollisiin tai mahdottomiin maailmoihin jopa kotiutuen niihin (Virtanen 1993, 119).

Fantasiakirjallisuudessa voidaan erottaa kaksi luokkaa: mahdottoman fantasia ja yliluonnollisen fantasia (Sisättö 2006a, 13; Sisättö 2011, 85). Mahdottoman fantasiassa ei tapahdu ”tuonpuoleisen yliluonnollisia” asioita, joita taas fantasiakirjallisuuden valtavirrassa, yliluonnollisen fantasiassa, jo määritelmän perusteella tapahtuu (Sisättö 2006a, 13–15; Sisättö 2011, 85). Tutkielmassani ”mahdoton” tarkoittaa myös yliluonnollista, koska keskityn tässä teoksiin, joiden maailmassa tapahtuu yliluonnollisia asioita. Niiden maailmoja asuttavat mm. olennot, joita ei meidän arjessamme oikeasti ole, kuten esimerkiksi haltiat ja kääpiöt. Toisaalta se, mikä nähdään yliluonnollisena tai mahdottomana, on eri kulttuureissa, eri aikoina ja eri ihmisten näkökulmasta eri asia (Kuusisto 1993a, xiv; Landow 1982, 107; Leinonen 2006, 21; Vainikkala 1993, 216). Tutkielmassani rajoitan tarkasteluni siihen, mikä on yleinen länsimainen käsitys yliluonnollisesta.

Vaikka fantasiakirjallisuus onkin mahdottoman esittämistä mahdollisena — mahdottoman kirjallisuutta — se käsittelee silti meidän maailmamme teemoja. Vieraannuttamalla jokin asia meidän todellisuudestamme ja ulkoistamalla se vaikka fantasiamaailman haltioille voimme käsitellä oman aikamme ja todellisuutemme ongelmia ja kipukohtia. (esim. Alexander 1979, ix–x; Ihonen 2004, 78–79; Zanger 1982, 227.)

2.2 Fantasian erilaiset maailmat

Tutkielmassani tarkoitan maailmalla fiktiivistä maailmaa, joka fantasiakirjallisuudessa avautuu lukijan eteen hänen aukaistessaan kirjan ja jossa kertomuksen henkilöhahmot ovat ja jossa tapahtumat seuraavat toisiaan. Fiktiivinen maailma on toisin sanoen kertomuksen tapahtumapaikka tai tapahtumaympäristö (Steinby 2013, 78). Liisa Steinby (2013) nimittää tapahtumapaikkaa ”esineelliseksi ympäristöksi, johon kertomuksen tapahtumat sijoittuvat”. Hän sisällyttää tapahtumaympäristöön myös ”tapahtumien taustalle jäävät sivuhenkilöt”, jotka fantasiakirjallisuudessa voivat olla esimerkiksi monenlaisia olentoja ja jotka osin muodostavat maailman maiseman. (Steinby 2013, 79.)

Lukija pääsee sisälle fantasiamaailmaan kirjoittajan kuvauksen kautta, joka luo ”lukijoille tunteen toisesta, autonomisesti toimivasta maailmasta” (Holopainen 2005, 250). Tolkien (1964) korostaa, että fantasiaan yhtenä keskeisenä sisältönä on antaa lukijan nähdä toisia maailmoja. Lisäksi lukijalla on oltava halu, joka johdattaa hänet kurkistamaan noihin toisiin maailmoihin. (Tolkien 1964, 40.)

Fantasiaan maailmat ovat usein monin tavoin meidän maailmamme kaltaisia kuten yleensä muutkin fiktiiviset maailmat (Steinby 2013, 61; ks. myös Jääskeläinen 2006b, 82–83). Meidän oman maailmamme piirteitä on oltava mukana, jotta yleensä lukijoina tunnistaisimme maailman (Holopainen 2005, 250–251). Sinisalonen (2004, 14) mukaan kirjoittaja luo maailman, joka ”sisältää sekä lukijan tunnistamia aineksia että paljon ihmeteltävää ja outoa”.

Fantasiakirjallisuus voidaan jakaa korkeaan ja matalaan fantasiaan sen mukaan, miten ja missä kirjan yliluonnollisuus ilmenee suhteessa meidän maailmaamme. Korkeassa fantasiassa kirjan maailma on kokonaan meidän maailmastamme erossa oleva maailma, kun taas matalassa fantasiassa meidän maailmassamme ilmenee yliluonnollisia elementtejä. (Boyer & Zahorski 1979, 5; Ihonen 2004, 81–82; Sisättö 2011, 86–87; Zahorski & Boyer 1982, 56.) ”Korkea” ja ”matala” eivät ole arvottavia termejä (Zahorski & Boyer 1982, 56).

Käytän tässä Maria Nikolajevan (1988, 36) väitöskirjan jakoa, jossa hän tekee eron kolmen erilaisen maailman välillä:

- 1) Suljettu sekundaarimaailma¹, joka on täysin erillään ja omillaan toimeen tuleva. Nikolajevan mukaan tämä on sama kuin korkea fantasia.
- 2) Avoin sekundaarimaailma, joka on yhteydessä meidän maailmaamme. Meidän maailmamme ymmärretään primaarimaailmaksi.
- 3) Vihjattu sekundaarimaailma, joka ei selkeästi ole tekstissä, mutta josta tihkuu yliluonnollisia asioita primaarimaailmaan. Nikolajevan mukaan tällä tarkoitetaan samaa kuin matalalla fantasialla.

Suomennetut termit olen ottanut Ihoselta, jonka mukaan tämän jaottelun avulla voidaan tarkastella yliluonnollisen osuutta teoksen kerronnassa (Ihonen 2004, 82).

Sekundaarimaailman käsite periytyy Tolkienilta (1964), jonka mukaan kirjoittajaa voi kutsua ”aliluojaaksi”. Kirjoittaja ”aliluojana” pystyy loihtimaan sekundaarimaailman, jonne mieleemme voi vaeltaa. Sekundaarimaailmassa ollessamme uskomme tuohon maailmaan, joka toimii omien, kirjoittajan luomien, lakien mukaan. (Tolkien 1964, 36.) Tolkienin merkitys on ollut huikea: fantasiaromaaneissa sekundaarimaailmat ovat Tolkienin jälkeen tulleet melkeinpä standardiksi (James 2012, 65). Lisäksi hänen vaikutuksestaan fantasiaromaanien maailmaksi muodostui ja muodostuu usein fantasiakeskiaika (James 2012, 70). Se on meidän maailmamme keskiaikaa muistuttava maailma ryyditettynä maagisilla elementeillä ja oudoilla ja ihmeellisillä olennoilla. Mielestäni maailman luominen on erityisen tärkeää suljetussa sekundaarimaailmassa. Niiden maailmojen on oltava sellaisia, jotka vievät lukijan mukanaan. Niiden on saatava lukija kokemaan fantasiamaailman ”ihmeen tuntua” mutta uskomaan myös maailman sisäisen logiikan.

---

¹ Käytän tutkielmassani termiä primaarimaailma ja sekundaarimaailma, vaikka suomenkielisessä kirjallisuudessa näkee termit kirjoitettavan myös ”primaari maailma” ja ”sekundaari maailma” (esim. Ihonen 2004, 82). Käytän samaa kirjoitusasua kuin kirjoitettaessa ”primaarilähde” ja ”sekundaarilähde”.

Leinonen (2006, 32) huomauttaa, että — Nikolajevan termein — avoin sekundaarimaailma voi helpottaa lukijan samaistumista ”outoon uuteen maailmaan”, koska tuttu primaarimaailma on koko ajan läsnä.

3 KOGNITIIVISEN TUTKIMUKSEN NÄKÖKULMA VALAISEE FANTASIAMAAILMOJEN MAHDOTTOMUUTTA

Kognitiotiede pyrkii monitieteisesti ymmärtämään kognitiota (Hogan 2003, 54). Kognitio tarkoittaa prosessia, jossa aivomme tulkitsevat aistiemme meille välittämää tietoa (Cromwell & Panksepp 2011, 2027). ”Kognitiotiede on monitieteinen tieteenala, joka tutkii mm. havaitsemista, oppimista, muistia, ajattelua, kieltä ja käsitteitä, sekä näiden syntymekanismeja”². Kognitiotieteessä taiteet ovat Paul Colm Hoganin (2003, 11) mukaan aivan keskeisiä, kun muodostetaan teoriaa ihmisen mielestä ja sen toiminnasta.

Kirjallisuudentutkimuksessa kognitiivinen lähestymistapa täydentää aikaisempaa kirjallisuudentutkimusta (Richardson & Steen 2002, 2–3). Bernaerts, de Geest, Herman ja Vervaeck (2013, 8) määrittelevät kognitivistiseksi sellaisen tutkimuksen, joka käsittelee niitä mieleemme toimintoja, joita tarvitaan kertomusten ymmärtämiseksi. Samuli Häggin (2011, 43) mukaan ”lukijan mieli kohtaa kirjallisen kertomuksen samoja periaatteita noudatellen kuin kohdatessaan arkielämän kertomuksenkin”. Tämä on oletamus, joka on pohjalla kognitiivisessa kertomuksen tutkimuksessa (Hägg 2011, 43). Hogan (2013, 3) kirjoittaa, että aivomme käsittelevät todellista elämää ja kirjallisuutta käyttäen samoja rakenteita ja prosesseja. Hänen (2003, 75–76) mukaansa meillä on käytössämme yksi järjestelmä, jonka avulla kohtaamme sekä arjen että kirjoitetut kuvitelmat. Siten kirjalliset kuvittelut ovatkin osa jo olemassa olevaa järjestelmää, eivätkä vaadi aivojen erityisprosessointia (Hogan 2013, 3). Paul Hernadi (2002, 30) esittääkin, että kognitiivisesti ymmärrämme fiktiiviset maailmat kuin todelliset, koetut maailmat. Elaine Auyoung (2013, 60–62) kirjoittaa, että lukijat muodostavat käsityksen fiktiivisistä hahmoista, paikoista ja tapahtumista, joihin tekstissä viitataan, samaan tapaan kuin todellisista henkilöistä, paikoista ja tapahtumista.

Marcelle Freimanin (2015a, 135) mukaan on mahdollista johdatella lukija tarkoitamiemme merkityksien äärelle, vaikka ne poikkeaisivatkin normaalista maailmastamme. Richard J. Gerrigin (1993, 27) mukaan samanlaiset kognitiiviset prosessit auttavat meitä ymmärtämään

---

² Helsingin yliopiston kognitiotieteen koulutuksen esittely, <http://www.helsinki.fi/kognitiotiede/index.htm>, viitattu 12.5.2018.

yhtä lailla fiktiivistä maailmaa kuin normaalia maailmaamme. Kirjoittaja tekee luomastaan maailmasta kognitiivisen mallin ja antaa lukijalle tarpeeksi vihjeitä siitä, miten hänen luomaansa maailmaa tulisi ymmärtää (Oatley & Djikic 2008, 10). Kirjoittajan sanojen tulee luoda maailma lukijan mieleen. Jotta luotu maailma olisi ymmärrettävä, on sen herätettävä lukijan mielessä muistissa olevia assosiaatioita ja ymmärrystä, jotka pohjaavat intuitiivisiin, fyysisen ja sosiaalisen maailman mentaalimalleihin (Oakley & Djikic 2008, 10–11). Toisin sanoen kirjoittajan luoman maailman tulee muistuttaa jollakin lailla lukijan kokemusmaailmaa, jotta lukija pystyy ymmärtämään ja kokemaan kirjoittajan maailmaa. Hoganin (2013, 201) mielestä lukija olettaa tarinan maailman olevan hänen kokemansa todellisen maailman kaltainen, jollei tekstissä jokin anna viitteitä siitä, ettei näin ole. Rolf A. Zwaanin (2003, 48) mukaan ihmiskielen huikkeimpia tunnusmerkkejä on se, että sen avulla kirjoittaja voi kertoa tapahtumista ja asioista, joita ei ole lähiympäristössämme ja jotka eivät edes ole oikeasti mahdollisia. Kielen avulla kirjoittaja voi ”tehdä olemattomasta todellista aisteille” (Kuzmičová 2013, 108). Freimanin (2015a, 135) mukaan tämä antaa luovaan kirjoittamiseen vakuuttavan kognitiivisen kehyksen, jonka varassa luoda ja kirjoittaa. Tämä mahdollistaa myös fantasian mahdolliset maailmat.

Keith Oatley (1999, 101) sanoo fiktion olevan simulaatio, joka pyörii lukijan aivoissa hänen lukiessaan tekstiä. Hogan (2013) esittää sen olevan lähellä sitä, mitä kirjoittajat kutsuvat mielikuvitukseksi. Hän rinnastaakin aivojemme toimintamallien simuloinnin kirjoittajien mielikuvituksen käyttöön. Hoganin mukaan myös kirjoittajat simuloivat tuottaessaan tekstiä. Simulaatio tarkoittaa sitä, miten mielikuvituksessamme käymme läpi mahdollisia tapahtumia tai toimiemme tuloksia: kuvittelemme, mitä seuraa, kun teemme jotain tai kun jotain tapahtuu. (Hogan 2013, xiii, 3.) Tätä voidaan kutsua myös mielikuvaharjoitteluksi (Laarni, Kalakoski & Saariluoma 2001, 101–102).

Hogan (2013, 2–6) kirjoittaa, että aivomme simuloivat jatkuvasti erilaisia toimintamalleja päättäessämme, mitä esimerkiksi puemme päällemme lähtiessämme ulos. Simulaatio hurisee aivoissamme tietokonesimulaation tavoin (Oatley 1999, 101). Hogan (2013) esittää, että simuloidessamme käymme läpi vaatekaappimme sisältöä ottaen huomioon maailmastamme

saamamme tiedon: ennustettiinko sadetta, mikä on lämpötila, menenkö juhliin vai kauppaan jne. Osa toimintamalleista aiheuttaa meissä myönteisen tai kielteisen tunnereaktion, jonka mukaan toimimme. Sama järjestelmä toimii kirjoittamisessa ja kirjoittamisen vastaanottamisessa: kirjoittaessamme simuloimme maailmaa ja siinä tapahtuvaa toimintaa ja lukiessamme simuloimme esimerkiksi koko ajan sitä, mitä fiktion maailmassa tapahtuu. Erilaiset simulointien tulokset aiheuttavat meissä erilaisia tunnereaktioita myös lukiessamme. (Hogan 2013, 2–6.)

Hogan (2013) tähdentää, että simulointikyky on ollut evolutiivisesti hyödyllinen. Esivanhempamme ovat osanneet kuvitella erilaiset vaaratilanteet ja siten vältäneet ne. Tällöin simulointikyky on siirtynyt heidän jälkeläisilleen ihmispopulaatiossa. (Hogan 2013, 6–7.) Hoganin (2013) mukaan simulaatiossa samat aivoalueet aktivoituvat kuin silloin, kun olemme tekemisissä todellisen maailman kanssa. Kun kuvittelemme näkevämme esimerkiksi kupin, aivomme käyttäytyvät osittain samoin kuin silloin, kun oikeasti näemme kupin. (Hogan 2013, 7.) Starr (2010) kirjoittaa, etteivät vain visuaaliset mielikuvat, vaan myös esimerkiksi kuuloon ja liikkeeseen liittyvät mielikuvat, saavat aikaan aivoalueiden aktivoitumisen. Samat aivoalueet aktivoituvat silloinkin, kun todellisuudessa näemme, kuulemme tai liikumme. (Starr 2010, 281). Tämä ilmiö auttaa kirjoittajaa ja lukijaa eläytymään kuvitteelliseen maailmaan tekstin kautta, myös uskomaan fantasian mahdottomaan maailmaan, ”myymään” ja ”ostamaan” sen.

Mielestäni kognitiivinen lähestymistapa sopii tutkielmani viitekehyyksiksi, koska pyrin nimenomaan hahmottamaan sitä, miten lukija ymmärtää mahdotonta maailmaa lukemisen kautta ja miten kirjoittaja voi siihen vaikuttaa.

4 FANTASIAMAAILMAN LUOMISEN PERUSAIKESKSET KOGNITIIVISEN TUTKIMUKSEN TUKEMANA

4.1 Kirjoittaja ja lukija luovat yhdessä fantasiamaailman

Veronica Schanoesin (2012) mukaan kirjoittaessaan fantasiaa kirjoittaja luo maailman, johon hän tutustuttaa lukijansa. Tuon maailman on oltava toimiva kokonaisuus, johon lukija voi käydä sisään. (Schanoes 2012, 236.) Kirjoittajalla on oltava ”kyky kuvitella jopa kokonaisia universumeja” (Ylimartimo 2008, 36) ja taito ”myydä” tuo universumi lukijalleen. ”Lukukokemus voidaan nähdä lukijan ja tekstin yhteisenä leikkinä, jonka aikana lukija konstruoi tekstin pohjalta tietynlaisen todellisuuden ja joukon siinä operoivia henkilöahmoja” (Jääskeläinen 2006b, 89). Marja-Riitta Vainikkala (1993, 215) toteaa, että ”[f]iktiivinen maailma on aina kahden tajunnan tuotos: kirjailijan ja lukijan”. Marisa Bortolussin ja Peter Dixonin (2013, 35–36) mukaan kirjoittaja ja lukija luovat yhdessä jotakin uutta. Maria Ihonen (2004, 76) esittää, että fantasiakertomus ”ottaa lukijan mukaan uudenlaisen maailman luomistilanteeseen”. Myös Liisa Rantalaiho (2006) sanoo lukijan olevan kirjoittajan kumppanina kuvitteellisen maailman luomisessa. Lukija lähtee fantasiamatkalle tietämättä millaiseen maailman hän on astumassa, hän ”ei tiedä etukäteen millaisesta maailmasta on kysymys, luonnonlakeja, arkipäivän itsestänselvyyksiä ja käsitteitä myöten”. (Rantalaiho 2006, 58.) Lukijalla täytyy kuitenkin olla kyky eläytyä hänelle luotuun maailmaan (Leinonen 2006, 26–27) ja halu lähteä leikkiin mukaan. Toisaalta lukiessamme fiktiota opimme myös sen tavat kuvata kuvitteellista maailmaa (Polvinen 2016, 29). Näin ollen fantasian lukeminen auttaa lukijaa ymmärtämään kuvattuja maailmoja, sillä lukija oppii sen, millä tavoin kirjoittajat yleensä kertovat luomistaan maailmoista.

James Phelan (2015) sanoo kognitiivisen teorian oletettavan, että ”tekstin takana on mieli”, jota tekstin ”tulkitsijat [lukijat] yrittävät lukea”. Lukijat käyttävät tekstin henkilöahmojen ”mielien lukemista” väylänä ymmärtämään ”tekstin takana olevaa mieltä”. (Phelan 2015, 121.) Alan Palmer (2015, 137) esittää kirjoittajien johdattavan lukijansa tarinansa maailmaan luomiensa hahmojen mielten kautta. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten eri hahmot

reagoivat tarinan tapahtumiin (Palmer 2015, 137) ja miten eri lailla kunkin hahmon kautta tarinan maailma koetaan (Palmer 2010, 182). Lisa Zunshinen (2010a; 2010b; 2015) mukaan meillä on kognitiivinen kyky ymmärtää toistemme reaktioita ja tunteita vastauksena tekoihimme, toisin sanoen meillä on kyky ”lukea” toistemme mieltä (ajatuksia, tunteita, käyttäytymistä). Tästä käytetään termiä mielen teoria, joka auttaa meitä myös ymmärtämään fiktiivisten hahmojen ”mieltä”, niiden tunteita, ajatuksia, käyttäytymistä. (Zunshine 2010a, 117; 2010b, 195; 2015, 176–177.) Arnold H. Modell (2003, 115) kirjoittaa kirjallisuuden auttavan meitä näkemään maailma toisten silmin. Voimme nähdä fiktiivisen maailman fiktiivisten hahmojen silmin. Pystymme olettamaan fiktiivisille hahmoille ajatuksia, tunteita ja haluja, mikä auttaa meitä ymmärtämään lukemaamme (Zunshine 2004, 132). Se taas auttaa meitä lukijoina ymmärtämään fantasian mahdottomia maailmoja.

4.2 Fantasiamaailman sisäinen logiikka luo uskottavuutta

Fantasiakirjallisuuden kirjoitusoppaissa ja tutkimuksellisissa kirjoituksissa painotetaan sitä, että fantasiamaailman tulee olla sisäisesti looginen ja sillä on oltava sisäiset lainalaisuudet (Leinonen 2006, 21; Tolkien 1964, 45; ks. myös Kontio 2008, 47; Peltoniemi 2006, 46). Fantasian maailman tulee olla ”[o]jutoa ja silti uskottavaa” (Saario 2006, 40). Sinisalo (2004, 14) korostaa, että kirjoittajalla on jopa ”velvollisuus ylläpitää” luomaansa maailmaa, johon hän lukijansa johdattaa. Fantasiassakaan ei voi tapahtua mitään vain: yliluonnollisella on rajansa (esim. Wolfe 1982, 5–6). Erityisen tärkeää on esimerkiksi se, että fantasiaan usein olennaisesti kuuluva taikuus ei ole korvauksetonta vaan sillä on aina hintansa (esim. Nikolajeva 1988, 25; Saario 2006, 46–48; Schuyler 1982, Sisättö 2011, 86; Ward & Lawson 2009, 201). Kun maailma pelaa tiettyjen sääntöjen avulla, maailma on lukijalle uskottavampi kuin jos näin ei olisi (esim. Leinonen 2006, 21; Nikolajeva 1988, 33). Pasi Jääskeläinen (2006a, 26) painottaa, että ”mitä mielikuvituksellisempia elementtejä tarina sisältää, sitä tärkeämpää on luoda niiden kehykseksi uskottava todellisuus”.

Irma Hirsjärven ja Urpo Kovalan (2004, 7) mukaan J. R. R. Tolkienin kirjoittama Taru Sormusten Herrasta on esikuvana monille fantasiatarinoille erityisesti siitä syystä, että siinä

on hyvin tarkasti kuvattu maailma. Maailman uskottavuus lisääntyy, kun se on historialtaan ja kulttuuriltaan rikas ja kun tekstissä on viittauksia ja vihjeitä tuohon historiaan ja kulttuuriin (James 2012, 66). Kirjoittajia kehoitetaan kuvailemaan maailmansa yksityiskohtia tarkasti, jotta lukijalle välittyisi ajatus siitä, että koko maailma on yksityiskohtainen (Leinonen 2006, 23). Thomas B. Ward ja E. Thomas Lawson (2009) esittävät aivojemme toimivan siten, että tuttuja yksityiskohtia käyttämällä voimme luoda uskottavan ja järkeenkäyvän kokonaisuuden, joka toimii käytännön tasolla. Maailmaa luodessaan kirjoittajan tulee muistaa kuvata henkilöhahmojen elävää arkea uskottavasti, sillä pienet arjen yksityiskohdat saavat maailman heräämään eloon lukijan mielessä. (Ward & Lawson 2009, 202.). Auyoung (2013, 69) kirjoittaa, että mielemme pystyy näkemään pienistä yksityiskohdista isoja kokonaisuuksia. Pienet yksityiskohdat auttavat meitä näin näkemään kirjoittajan maailmaa. Mari Saario (2006, 52–53) muistuttaa, että esimerkiksi kirjoittaessaan kuvitteelliseen keskiaikaiseen maailmaan sijoittuvaa fantasiatarinaa kirjoittajan täytyy pitää mielessä, että meidän maailmamme olot keskiaikana olivat alkeelliset ja niin niiden pitäisi olla keskiaikafantasiassakin.

Ward ja Lawson (2009) kirjoittavat aivojen pyrkivän välttämään liikaa työtä ja siten kirjoittaessamme tuovat mieliimme helpoiten löytyvät sanat. Kirjoittajan kannattaa kuitenkin panna aivonsa töihin etsimään maailmaansa ja sen hahmoja parhaiten kuvaavat sanat. Kirjoittajan ei kannata tyytyä ensimmäiseksi mieleen tuleviin sanoihin vaan sen sijaan etsiä mahdollisia kuvailevampia ja täsmällisempiä sanoja, jotta ”lukijan mieleen syntyisi tarkempia kuvia”. Jotta maailma tuntuisi olevaisemmalta, todemmalta, kirjoittajan kannattaa käyttää esimerkiksi kävellä-verbin sijaan esimerkiksi verbejä laahustaa, rahjustaa, hypähdellä jne. Nämä verbit luovat vahvoja mielikuvia samalla luoden uskottavaa maailmaa. (Ward & Lawson 2009, 198, 203–204.)

Kokeilla on osoitettu, että aivoistamme alueet, jotka säätelevät liikkeitämme, aktivoituvat, kun lukija lukee tekstiä liikkeestä (Kuzmičová 2013, 114–115). Voidaan jopa esittää, että lukija on fyysisesti läsnä tarinan kuvitteellisessa maailmassa, ja hänen motoriikkaansa säätelevät aivojen osat ovat vuorovaikutuksessa sen kanssa samalla lailla kuin aistit (Kuzmičová 2013, 115). Kuzmičová (2013, 117) kirjoittaa erityisesti sellaisten liikkeiden,

jotka kohdistuvat johonkin esineeseen, saavan aikaan motorisen vasteen aivoissa. Kuvailemalla todellista liikettä ja käyttämällä vahvoja mielikuvia herättäviä verbejä kirjoittaja voi tehdä lukijalleen todellisempaa maailmaa. Muutenkin kirjoittajan kannattaa tekstissään herätellä lukijan aistit. Tämä siitä syystä, että lukiessamme aistihavainnoista aktivoimme aivoalueita, jotka käsittelevät oikeita aistihavaintoja (Starr 2015, 247). Tämän avulla lukija voi kokea tarinamaailman kaikilla aisteillaan ja siten tuntea sen todempaan.

Lukijoitaan ei kannata uuvuttaa marssittamalla fantasiakertomuksen näyttämölle kaikkia keksimiään outouksia ja ihmeellisyyksiä omine luotuine termeineen muuten kuin vähitellen tarinan tarpeiden ja henkilöiden toiminnan myötä (Saario 2006, 41; ks. myös Rantalaiho 2006, 63). Saario (2006) painottaa, että maailmaa luodessaan kirjoittajan tulee miettiä fantasiamaailman yhteiskunnan toimintaa ja rakennetta sekä sisäisiä suhteita eri ihmis- ja olentoryhmien välillä. Uskottava maailma syntyy, kun kirjoittaja muistaa, kuinka monimuotoinen esimerkiksi kulttuuriltaan ja kieleltään oma maailmamme on ja heijastaa sen luomaansa maailmaan. (Saario 2006, 50–51.) Fantasiamaailman luonnonolot voi kuvata hahmojen sosiaalisen toiminnan kautta, mikä säästää lukijan esimerkiksi pitkältä luennolta luodun maailman pohjoisten osien jääpeitteestä (Rantalaiho 2006, 68).

Alan Richardsonin (2015) mukaan pystymme helposti kuvittelemaan mielessämme esimerkiksi omenan. Mielessämme oleva omena vastaa hyvin todellisessa maailmassa olevaa omenaa. (Richardson 2015, 225.) Toisin sanoen mielessämme kuvittelemamme esine, mutta todellisuudessa ei-olemassa-oleva, on hyvin samanlainen kuin todellisuudessa oleva esine. Kokemuksemme sekä mieleemme kuvittelemasta esineestä että oikeasti olemassa olevasta esineestä ovat hyvin samankaltaisia (Hogan 2013, 7). Koska näin on, voi se helpottaa liikkumistamme meille tuntemattomassa fantasiamaailmassa. Kun maustamme mahdollottoman maailmamme yksityiskohdilla, elävöityy se mielessämme rikkaana. Tämä siitä syystä, että koemme kuvitellut yksityiskohdat kuin todellisuudessa: todellisuudessa ei-oleva asia heijastelee vertaistaan todellisessa maailmassa. Toisaalta pystymme kuvittelemaan esimerkiksi omenan sellaiseksi, jollainen se ei todellisuudessa voi olla: se voi esimerkiksi

sisältää taikavoimia (Richardson 2015, 225). Fantasiakirjoittajat käyttävät juuri tätä taitoa luodessaan meille fantasiamaailmansa.

Kun simuloimme mielessämme tapahtumia ja toimintoja, teemme sen henkilöiden aikomusten ja motiivien kautta (Hogan 2013, 26). Hoganin (2013) mukaan meidän eettinen ja tunneyhteytemme maailmaan riippuu suhteestamme ihmisiin. Samaan tapaan yhteytemme tarinoihin on riippuvainen suhteestamme henkilöhahmoihin. (Hogan 2013, 44.) Jos lukija luo tunnesiteen fantasiatarinan henkilöhahmoon, on hänen helpompi luoda yhteys koko tarinaan ja sen maailmaan. Jos kirjoittaja pystyy luomaan uskottavan, tunteita herättävän, henkilöhahmon, oli se sitten ihminen, haltia tai kääpiö, kirjoittaja tarjoaa lukijalle mahdollisuuden päästä sisään maailmaansa hahmojen avulla. Hogan (2003, 315) esittää, että tunteita voi tuntea fiktiivisiä hahmoja ja fiktiivistä maailmaa kohtaan, koska fiktiivisyys tai ei-fiktiivisyys ei ole ratkaisevaa tunteissa ja niiden vasteissa.

4.3 Fantasiamaailma tasapainoilee tuttuuden ja outouden välillä

Sabine Wienker-Piephon (2004a, 42) mukaan fantasian ”kirjoittaja, mahdottomien maailmojen luoja, sekä tarvitsee että käyttää folklorea tehdäkseen nuo mahdottomat maailmat lukijalle paremmin avautuviksi”. Wienker-Piephon ”folklore” voidaan tässä rinnastaa laajasti kansansatuihin ja -taruihin. Mytologia ja myytit ovat myös fantasiakertomusten monille tuttua rakennusainesta (Wienker-Piepho 2004b, 100–101). Fantasiakirjoittajat voivat poimia kertomuksiinsa rakennuspalikoita sananlaskuista ja kansanlauluista, lainata kokonaisia tarustoja tai siepata kansansadun synkästä metsästä olentoja kansoittamaan kertomustaan (Wienker-Piepho 2004a, 42–45). Fantasiaa kansoittaa useita eri olentoja, joiden juuret ovat juuri mm. mytologiassa tai kansansaduissa.

Kirjoittaja voi tuoda fantasiamaailmansa maisemaan olentoja sellaisina kuin ne esiintyvät aiemmassa kirjallisuudessa ja suullisessa perinteessä. Toisaalta hän voi muovata ne täysin omanlaisikseen, mutta samalla herätellä lukijassa tuttuuden tunnetta. Lukija tunnistaa esimerkiksi maahisen hahmon ja hänen mieleensä syttyy siitä jonkinlainen ennakkokuva,

”kollektiivinen mielikuva”, kuten Sabine Wienker-Piepho (2004b, 100) sitä kutsuu. Kuvan voi kirjoittaja romuttaa tai vahvistaa tarpeen mukaan. (esim. Leinonen 2006, 22; Saario 2006, 44; Wienker-Piepho 2004a, 44–45.) Muualta tutut olennot toimivat kirjoittajalle oikotienä: kirjoittajan ei tarvitse kuvata olentoaan tarkasti nimittäessään sitä esimerkiksi kääpiöksi, koska lukijalla on jo käsitys siitä, millaisia kääpiöt ovat. Kirjoittaja voi tuoreuttaa tuota kuvaa ja käyttämäänsä termiä antamalla olennotteen aikaisemmasta poikkeavia piirteitä.

Ward ja Lawson (2009) kirjoittavat uusien ideoiden pohjaavan olemassa olevaan tietoon: luodessamme kuvitteellista maailmaamme kansoittavia olentoja melkeinpä väistämättä niiden rakennusaineet ovat samat kuin maailmassamme elävien oikeiden olentojen. Tämä johtuu siitä, että aivomme pyrkivät kulkemaan niille ennestään tuttuja polkuja. (Ward & Lawson 2009, 197–198.) On muistettava myös, että lukijoiden aivot toimivat samoin: jos luotu maailma ja sitä asuttavat olennot ovat liian kaukana lukijan kokemuspieristä, lukija saattaa lopettaa lukemisen (Ward & Lawson 2009, 201). Ward ja Lawson (2009) kehottavat kirjoittajia miettimään, mitkä meidän maailmamme olentojen yleiset piirteet ovat oikeasti tarpeellisia kirjoittajan luomille olennoille. Kun kirjoittaja huomaa, ettei oman olennon tarvitsekaan olla ihmisen kaltainen, kirjoittajan on mahdollista luoda jotain oikeasti uutta. (Ward & Lawson 2009, 199.) Ward ja Lawson puhuvat erityisesti tieteiskirjallisuuden muukalaisista, mutta fantasiakirjoittajat voivat soveltaa tätä omaan kirjoittamiseensa maailmansa olentoja luodessaan. Jotta mielikuvitusolento saadaan elämään, voidaan se ”inhimillistää” ja sille voidaan antaa esimerkiksi jonkun ammattiryhmän tyypillisiä piirteitä, jotta lukija ymmärtäisi olentoa ja sen käyttäytymistä paremmin (Kontio 2008, 51).

Hogan (2003, 274) sanoo, että lukija käyttää omia muistojaan konkretisoidessaan lukemaansa. Ujuttamalla tuttuja asioita fantasiamaailman kuvaukseen kirjoittaja voi ohjailta lukijaa nostamaan esiin muistoja, jotka voivat konkretisoida maailman lukijalle. Saario (2006, 55) kehottaa kirjoittajaa tasapainottamaan outo ja tuttu, ja Rantalaiho (2006, 74) muistuttaa siitä, ettei saa unohtaa fantasiakirjallisuuden ydintä eli ihmeen tuntua. Luomalla kokonaan uutta, kuten uusia olentoja, uusia ja erilaisia maailmankolkkia, uusia tapoja toimia, uusia kulttuureita ja uusia maailman kokemisen tapoja, kirjoittaja luo ihmeen tuntua.

Kaikenlainen lainaaminen lisää tuttuuden tunnetta lukijassa: oman fantasiatodellisuutensa voi sijoittaa johonkin lukijalle tuttuun ympäristöön kuten esimerkiksi kouluun, jossa mm. J. K. Rowlingin (1997–2007) velhopoika Harry Potter kavereineen seikkailee (Maund 2012, 151). Harryn tie vie myös tuttuun mutta Rowlingin kirjoissa taianomaiseen Lontooseen, jolloin kaupunki toimii tuttuutta luovana elementtinä maustettuna Rowlingin magialla. Lainata voi myös kerrontatavan esimerkiksi tekemällä fantasiastaan salapoliisiromaanin (Maund 2012, 151). Tutuus helpottaa fantasiamaailman omaksumista.

Catherine Butler (2012, 233–234) listaa tapoja, joilla J. K. Rowling tekee taikamaailmastaan jännittävästi erilaisen mutta samalla turvallisesti tutunomaisen verrattuna meidän omaan maailmaamme:

- Tarusta totta: Rowlingin taikamaailmassa esim. tarujen yksisarviset ja lohikäärmeet ovat totta.
- Vaihdokit: meidän maailmastamme tutut sanomalehdet muuttuvat Rowlingin käsittelyssä liikkuvia kuvia viliseviksi sanomalehdiksi.
- Liiottelu: Karamellit ovat kirjaimellisesti joka maun karamelleja.
- Animointi: Tylypahkan maalaukset liikkuvat, ja hahmot niissä vierailevat toistensa luona.
- Entisaikaistaminen: taikamaailma on vanhanaikainen (mm. Tylypahkan höyryjuna), mikä erottaa sen meidän maailmastamme.

Hoganin (2013) mukaan meillä on ihmiskunnan yhteistä tarinavarastoa, yhteisiä tarinan perusmalleja, kuten toistuvia juonikuvioita (romanttinen rakkaus, uhraus jne.), ja hahmotyyppejä. Kirjoittajat voivat ammentaa tästä tarinavarastosta, jolloin sieltä poimitut tutut elementit auttavat lukijaa tämän navigoidessa kirjoittajan luomassa maailmassa, kirjoittajan luomien henkilöhahmojen keskellä. Kirjoittajat voivat käyttää oman fantasiamaailmansa jonkin sopen mallina vaikka tunnettua kuvastoa helvetistä, mikä heti saa lukijassa syntymään epämiellyttävän tunteen ja edesauttaa omaksumaan maailman. Yhtä kognitiivista objektia voidaan käyttää kuvaamaan toista kognitiivista objektia. (Hogan 2013, 29, 113–114.) Tätä voi fantasiakirjoittaja hyödyntää oman maailmansa luomisessa.

5 MAHDOTON ON MAHDOLLISTA

Fantasiamaailmat, joita fantasiakirjoittajat luovat, pitävät sisällään paljon outoa ja ihmeellistä. Niissä tapahtuu mahdottomia asioita ja niitä asuttavat olennot, joita meidän omassa todellisuudessamme ei ole olemassa. Kirjoittajan haasteena onkin tehdä luomastaan mahdottomasta maailmasta lukijalleen mahdollinen, jotta lukija voi uskoa maailmaan ja sen tapahtumiin ja olentoihin ja näin uppoutua sen todellisuuteen.

Tutkielmassani kävin läpi fantasiakirjallisuuden kirjoitusoppaita ja tutkimuksellisia kirjoituksia. Niistä poimin ohjeita siihen, miten kirjoittajan kannattaa luoda fantasiamaailmansa, jotta maailmasta tulisi lukijalle hänen käyntinsä ja siellä hänen viettämänsä ajan arvoinen paikka. Tarkastelin ohjeita kognitiivisen tutkimuksen näkökulmasta saadakseni valaistusta siihen, miten nykytietämys ihmisen kognitiosta tukee ohjeita.

Tarkastelun tuloksena näyttää siltä, että ohjeet saavat tukea siitä, mitä nykyään tiedetään ihmisen kognitiosta. Tuntemalla perusasioita siitä, miten lukija tekstiä aivoissaan käsittelee, kirjoittaja pystyy auttamaan lukijaa tämän matkalla fantasiamaailmaansa. Tutkielmaani keräämäni ohjeet auttavat meitä kirjoittajina luomaan omasta fantasiamaailmastamme mahdollisen ja uskottavan maailman lukijoille. Yhdessä kirjoittaja ja lukija tekevät matkan fantasiamaailmaan. Kirjoittaja johdattaa lukijan maailmaansa luomiensa hahmojen kautta. Lukija voi ymmärtää maailmaa hahmojen kautta ja luoda näihin tunnesiteen ja samalla päästä sisään tarinaan ja tarinamaailmaan. Ihmisellä on kognitiivinen kyky ymmärtää toisten ihmisten tunteita, ajatuksia ja käyttäytymistä. Samalla tavoin voimme ymmärtää fiktiivisiä hahmoja.

Fantasiakirjoittaja luo lukijalleen tälle ennestään tuntemattoman maailman, johon kirjoittaja voi viedä lukijan käyttämällä maailmansa rakennusaineiksina ”jotain vanhaa, jotain uutta ja jotain lainattua”. Vaikka fantasiakirjallisuuden ”sydämenä” on ”ihmeen tunnun” aikaansaaminen lukijassa, on fantasiamaailmassa oltava tarpeeksi tuttua, *vanhaa*, jotta lukija pääsee siihen mukaan. Maailman on herätettävä lukijan muistissa olevia assosiaatioita ja

ymmärrystä, joiden pohjana on todellisen maailman mentaalimallit. Yksityiskohdilla rikastettu, eri aisteja herättelevä, sisäisesti looginen ja toimiva maailma on uskottava ja todentuntuinen, vaikka olisikin osittain mahdoton. Mahdoton fantasiamaailmassa voi tarkoittaa esimerkiksi taikuuden olemassaoloa. Kirjoittaja voi elävöittää maailmaansa käyttämällä vahvoja mielikuvia aikaansaavaa kieltä. On osoitettu, että esimerkiksi näköön, kuuloon ja liikkeeseen liittyvät tekstin herättämät mielikuvat aktivoivat samoja aivoalueita kuin todelliset aistihavainnot.

Fantasiamaailmaa voivat kansoittaa muista tarinoista, kansansaduista, myyteistä tai tarustoista tutut, *lainatut*, hahmot, joista lukijalla on ”kollektiivinen mielikuva”. Fantasian mahdottomaan maailman on helpompi päästä sisään, jos sinne johdattaa tuttu hahmo. Tuttu ja lainattu voi olla myös tarinan tapahtumapaikka, kuten koulu. Koulussa voikin sitten tapahtua ihmeellisiä asioita. Toisaalta kirjoittaja voi tuoreuttaa maailman maisemaa asuttavat hahmot, tehdä niistä näin *uusia*. Kirjoittaja voi myös luoda kokonaan uusia, omaperäisiä olentoja. Uudet olennot ja uudet, erilaiset maailmankolkat, uudet kulttuurit, uudet ihmistoiminnan ja olentojen toiminnan tavat sekä uudet maailman kokemisen tavat luovat fantasian ihmeen tuntua. Kirjoittajan on tasapainotettava tuttu ja outo.

Lukijan on mahdollista päästä fantasian mahdottomaan maailmaan, koska aivomme käsittelevät todellista arkeamme ja kirjoitettuja kuvitelmia samoja prosesseja käyttäen. Ymmärrämme fiktiivisen maailman, sen tapahtumat ja hahmot kuin todellisen maailman, sen tapahtumat ja ihmiset. Tietämyksemme kognitiosta valottaa sitä, että ymmärrämme fantasiamaailmojen mahdottomuutta. Kielen avulla kirjoittaja voi luoda kokonaisen fantasiamaailman, jota ei ole oikeasti olemassa. Silti maailma voi olla lukijalle todellinen, uskottava ja käynnin arvoinen. Lukijan tarvitsee vain avata ovi ja astua sisään mahdottomaan maailmaan.

LÄHTEET

- Alexander, L. 1979. Foreword. Teoksessa M. B. Tymn, K. J. Zahorski & R. H. Boyer. *Fantasy Literature. A Core Collection and Reference Guide*. New York: R. R. Bowker Company, vii–x.
- Auyoung, E. 2013. Partical Cues and Narrative Understanding in *Anna Karenina*. Teoksessa L. Bernaerts, D. de Geest, B. Vervaeck & L. Herman (toim.) *Stories and Minds: Cognitive Approaches to Literary Narrative*. E-kirja. Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 59–78.
- Bernaerts, L., de Geest, D., Herman, L. & Vervaeck, B. 2013. Introduction: Cognitive Narrative Studies: Themes and Variations. Teoksessa L. Bernaerts, D. de Geest, B. Vervaeck & L. Herman (toim.) *Stories and Minds: Cognitive Approaches to Literary Narrative*. E-kirja. Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 1–20.
- Blomberg, K., Hirsjärvi, I. & Kovala, U. 2005. *Fantasian merkit ja merkitykset*. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) *Totutun tuolla puolen*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 7–15.
- Bortolussi, M. & Dixon, P. 2013. *Minding the Text: Memory for Literary Narrative*. Teoksessa L. Bernaerts, D. de Geest, B. Vervaeck & L. Herman (toim.) *Stories and Minds: Cognitive Approaches to Literary Narrative*. E-kirja. Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 23–37.
- Boyer, R. H. & Zahorski, K. J. 1979. On Fantasy. Teoksessa M. B. Tymn, K. J. Zahorski & R. H. Boyer. *Fantasy Literature. A Core Collection and Reference Guide*. New York: R. R. Bowker Company, 3–38.
- Butler, C. 2012. Modern children’s fantasy. Teoksessa E. James & F. Mendlesohn (toim.) *The Cambridge Companion to Fantasy Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 224–235.
- Cromwell, H. C. & Panksepp, J. 2011. Rethinking the cognitive revolution from a neural perspective: How overuse/misuse of the term ‘cognition’ and the neglect of affective controls in behavioral neuroscience could be delaying progress in understanding the BrainMind. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews* 35, 2026–2035.
- Freiman, M. 2015a. A ‘Cognitive Turn’ in Creative Writing — Cognition, Body and Imagination. *New Writing* 12 (2), 127–142.
- Freiman, M. 2015b. The Art of Drafting and Revision: Extended Mind in Creative Writing. *New Writing* 12 (1), 48–66.

- Gerrig, R. J. 1993. *Experiencing Narrative Worlds. On the Psychological Activities of Reading*. 2. painos. Boulder, CO: Westview Press.
- Gill, R. B. 2013. The Uses of Genre and the Classification of Speculative Fiction. *Mosaic: a journal for the interdisciplinary study of literature* 46 (2), 71–85.
- Gilman, G. 2012. The languages of the fantastic. Teoksessa E. James & F. Mendlesohn (toim.) *The Cambridge Companion to Fantasy Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 134–146.
- Hernadi, P. 2002. Why Is Literature: A Coevolutionary Perspective on Imaginative Worldmaking. *Poetics Today* 23 (1), 22–42.
- Hirsjärvi, I. & Kovala, U. 2004. Johdannoksi. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) *Fantasian monet maailmat*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 6–8.
- Hogan, P. C. 2003. *Cognitive Science, Literature, and the Arts. A Guide for Humanists*. E-kirja. New York: Routledge.
- Hogan, P. C. 2013. *How Authors' Minds Makes Stories*. E-kirja. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holopainen, J. 2005. Pelit fantasiana. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) *Totutun tuolla puolen*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 247–257.
- Hägg, S. 2011. Lukion uusi narratologia, jatkokurssi. Teoksessa S. Kiiskinen & P. Koivisto (toim.) *Kirjallisuus liikkeessä. Lajeja, käsitteitä, teorioita*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 37–47.
- Ihonen, M. 2004. Lasten ja nuorten fantasian kerronnalliset keinot. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) *Fantasian monet maailmat*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 76–96.
- James, E. 2012. Tolkien, Lewis and the explosion of genre fantasy. Teoksessa E. James & F. Mendlesohn (toim.) *The Cambridge Companion to Fantasy Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 62–78.
- James, E. & Mendlesohn, F. 2012. Introduction. Teoksessa E. James & F. Mendlesohn (toim.) *The Cambridge Companion to Fantasy Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–4.

- Jääskeläinen, P. 2006a. Ideasta tarinaksi: Hämmästyttävä pikakurssi, jonka avulla juuri sinusta tulee maailman paras spefi-kirjoittaja. Teoksessa A. Leinonen (toim.) Kirjoita kosmos. Opas spekulatiivisen fiktion kirjoittamiseen. 2. painos. Turku: Suomen Tieteiskirjoittajat ry. & Turun yliopiston tieteiskulttuurikabinetti ry, 19–28.
- Jääskeläinen, P. 2006b. Komeron kautta toisaalle. Teoksessa A. Leinonen & I. Loivamaa (toim.) Ihmeen tuntua. Näkökulmia lasten- ja nuorten fantasiakirjallisuuteen. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 82–90.
- Kontio, T. 2008. Kuinka kirjoittaa fantasiaa? Teoksessa T. Kontio, H. Mulari, R. Oittinen, J. Sinkkonen & S. Ylimartimo (toim.) Kuka Harry Potter? Avain fantasian maailmaan. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 45–56.
- Kuusisto, P. 1993a. Esipuhe: Fantasia mimeettisessä kirjallisuustraditiossa. Teoksessa P. Kuusisto (toim.) Narnia ja ympäröivät maat. Fantasia kirjallisuuden lajina. Oulun yliopiston Kirjallisuuden ja kulttuuriantropologian laitoksen julkaisuja A. Kirjallisuus 3. Oulu: Oulun yliopisto, i–xvi.
- Kuusisto, P. 1993b. Luonnon laki, genren laki, historian laki: suoran taipuminen geneerisessä fantasiateoriassa. Teoksessa P. Kuusisto (toim.) Narnia ja ympäröivät maat. Fantasia kirjallisuuden lajina. Oulun yliopiston Kirjallisuuden ja kulttuuriantropologian laitoksen julkaisuja A. Kirjallisuus 3. Oulu: Oulun yliopisto, 1–86.
- Kuzmičová, A. 2013. The Words and Worlds of Literary Narrative: The Trade-off between Verbal Presence and Direct Presence in the Activity of Reading. Teoksessa L. Bernaerts, D. de Geest, B. Vervaeck & L. Herman (toim.) Stories and Minds: Cognitive Approaches to Literary Narrative. E-kirja. Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 107–128.
- Laarni, J., Kalakoski, V. & Saariluoma, P. 2001. Ihmisen tiedonkäsittely. Teoksessa P. Saariluoma, M. Kamppinen & A. Hautamäki (toim.) Moderni kognitiotiede. Helsinki: Gaudeamus Kirja, Oy Yliopistokustannus, 85–127.
- Landow, G. P. 1982. And the World Became Strange: Realms of Literary Fantasy. Teoksessa R. C. Schlobin (toim.) The Aesthetics of Fantasy Literature and Art. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 105–142.
- Leinonen, A. 2006. Fantasian taikamaailma. Teoksessa A. Leinonen & I. Loivamaa (toim.) Ihmeen tuntua. Näkökulmia lasten- ja nuorten fantasiakirjallisuuteen. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 20–44.
- Malherbe, J.-Y. 2004. Ranskankielinen fantasiakirjallisuus. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) Fantasian monet maailmat. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 231–248.

- Manlove, C. N. 1982. On the Nature of Fantasy. Teoksessa R. C. Schlobin (toim.) *The Aesthetics of Fantasy Literature and Art*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 16–35.
- Matilainen, H. 2014. *Mitä kummaa. Opas kotimaiseen spekulatiiviseen fiktion.* Helsinki: BTJ Finland Oy.
- Maud, K. 2012. Reading the fantasy series. Teoksessa E. James & F. Mendlesohn (toim.) *The Cambridge Companion to Fantasy Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 147–153.
- Modell, A. H. 2003. *Imagination and the Meaningful Brain*. E-kirja. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Nikolajeva, M. 1988. *The Magic Code. The use of magical patterns in fantasy for children*. University of Stockholm. Department of Literature. Doctoral dissertation.
- Oatley, K. 1999. Why Fiction May Be Twice as True as Fact: Fiction and Cognitive and Emotional Simulation. *Review of General Psychology*, 3 (2), 101–117.
- Oatley, K., & Djikic, M. 2008. Writing as thinking. *Review of General Psychology*, 12 (1), 9–27.
- Palmer, A. 2010. Storyworlds and Groups. Teoksessa L. Zunshine (toim.) *Introduction to Cognitive Cultural Studies*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 176–192.
- Palmer, A. 2015. ”Listen to the Stories!”: Narrative, Cognition, and Country-and-Western Music. Teoksessa L. Zunshine (toim.) *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*. Oxford: Oxford University Press, 136–154.
- Peltoniemi, S. 2006. Minun lohikäärmeeni — kirjoittaja fantasian äärellä. Teoksessa A. Leinonen & I. Loivamaa (toim.) *Ihmeen tuntua. Näkökulmia lasten- ja nuorten fantasiakirjallisuuteen*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 45–55.
- Phelan, J. 2015. Rhetorical Theory, Cognitive Theory, and Morrison’s ”Recitatif”: From Parallel Play to Productive Collaboration. Teoksessa L. Zunshine (toim.) *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*. Oxford: Oxford University Press, 120–135.
- Polvinen, M. 2016. Enactive Perception and Fictional Worlds. Teoksessa P. Garratt (toim.) *The Cognitive Humanities. Embodied Mind in Literature and Culture*. E-kirja. London: Palgrave Macmillan, MacMillan Publishers, 19–34.

- Rantalaiho, L. 2006. Ympäristöstä toiminnaksi. Teoksessa A. Leinonen (toim.) Kirjoita kosmos. Opas spekulatiivisen fiktion kirjoittamiseen. 2. painos. Turku: Suomen Tieteiskirjoittajat ry. & Turun yliopiston tieteiskulttuurikabinetti ry, 57–75.
- Richardson, A. 2015. Imagination: Literary and Cognitive Intersections. Teoksessa L. Zunshine (toim.) The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies. Oxford: Oxford University Press, 225–245.
- Richardson, A. & Steen, F. F. 2002. Literature and the Cognitive Revolution: An Introduction. *Poetics Today* 23 (1), 1–8.
- Saario, M. 2006. Ei välttämättä ihan kuudessa päivässä — uskottavan maailman luominen. Teoksessa A. Leinonen (toim.) Kirjoita kosmos. Opas spekulatiivisen fiktion kirjoittamiseen. 2. painos. Turku: Suomen Tieteiskirjoittajat ry. & Turun yliopiston tieteiskulttuurikabinetti ry, 39–55.
- Schanoes, V. 2012. Historical fantasy. Teoksessa E. James & F. Mendlesohn (toim.) The Cambridge Companion to Fantasy Literature. Cambridge: Cambridge University Press, 236–247.
- Schuyler, W. M. Jr. 1982. Recent Developments in the Theory of Spell Construction. Teoksessa R. C. Schlobin (toim.) The Aesthetics of Fantasy Literature and Art. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 237–248.
- Sinisalo, J. 2004. Fantasia lajityyppinä ja kirjailijan työvälineenä. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) Fantasian monet maailmat. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 11–31.
- Sisättö, V. 2006a. Fantasia ja fantasiakirjallisuus. Teoksessa A. Leinonen & I. Loivamaa (toim.) Ihmeen tuntua. Näkökulmia lasten- ja nuorten fantasiakirjallisuuteen. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 9–19.
- Sisättö, V. 2006b. Mitä on spekulatiivinen fiktio? Teoksessa A. Leinonen (toim.) Kirjoita kosmos. Opas spekulatiivisen fiktion kirjoittamiseen. 2. painos. Turku: Suomen Tieteiskirjoittajat ry. & Turun yliopiston tieteiskulttuurikabinetti ry, 9–17.
- Sisättö, V. 2011. Tieteis- ja fantasiakirjallisuuden monipuoliset maailmat. Teoksessa S. Kiiskinen & P. Koivisto (toim.) Kirjallisuus liikkeessä. Lajeja, käsitteitä, teorioita. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 83–96.
- Starr, G. G. 2010. Multisensory Imagery. Teoksessa L. Zunshine (toim.) Introduction to Cognitive Cultural Studies. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 275–291.

- Starr, G. G. 2015. Theorizing Imagery, Aesthetics, and Doubly Directed States. Teoksessa L. Zunshine (toim.) *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*. Oxford: Oxford University Press, 246–268.
- Steinby, L. 2013. Kertomakirjallisuus. A. Mäkikalli & L. Steinby (toim.) *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 57–153.
- Todorov, T. 1975. *The Fantastic. A Structural Approach to a Literary Genre*. Käänt. R. Howard. Ithaca, NY: Cornell University Press. Alkuperäisjulkaisu 1970.
- Tolkien, J. R. R. 1947/1964. On Fairy-Stories. Teoksessa J. R. R. Tolkien *Tree and Leaf*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Vainikkala, M.-R. 1993. Fantasia on lukijan odotuksissa. Teoksessa P. Kuusisto (toim.) *Narnia ja ympäröivät maat. Fantasia kirjallisuuden lajina. Oulun yliopiston Kirjallisuuden ja kulttuuriantropologian laitoksen julkaisuja A. Kirjallisuus 3*. Oulu: Oulun yliopisto, 196–220.
- Virtanen, R. 1993. Fantasia satiirin välineenä. Teoksessa P. Kuusisto (toim.) *Narnia ja ympäröivät maat. Fantasia kirjallisuuden lajina. Oulun yliopiston Kirjallisuuden ja kulttuuriantropologian laitoksen julkaisuja A. Kirjallisuus 3*. Oulu: Oulun yliopisto, 112–164.
- Ward, T. B. & Lawson, E. T. 2009. *Creative Cognition in Science Fiction and Fantasy Writing*. Teoksessa S. C. Kaufman & J. S. Kaufman (toim.) *The Psychology of Creative Writing*. E-kirja. Cambridge: Cambridge University Press, 196–209.
- Wienker-Piepho, S. 2004a. Kansantarinat ja folklore fantasian maaperänä. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) *Fantasian monet maailmat. Suom. U. Kovala*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 32–55.
- Wienker-Piepho, S. 2004b. Potter-demonologia: fantasiaa vai kunnan tutkimusta? Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) *Fantasian monet maailmat. Suom. E. Vainikkala*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy, 99–127.
- Wolfe, G. K. 1982. *The Encounter with Fantasy*. Teoksessa R. C. Schlobin (toim.) *The Aesthetics of Fantasy Literature and Art*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1–15.
- Ylimartimo, S. 2008. Potter ja muuta fantasiaa — mitä ja miksi juuri nyt? Teoksessa T. Kontio, H. Mulari, R. Oittinen, J. Sinkkonen & S. Ylimartimo (toim.) *Kuka Harry Potter? Avain fantasian maailmaan*. Helsinki: Minerva Kustannus Oy, 13–41.

- Zahorski, K. J. & Boyer, R. H. 1982. The Secondary Worlds of High Fantasy. Teoksessa R. C. Schlobin (toim.) *The Aesthetics of Fantasy Literature and Art*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 56–81.
- Zanger, J. 1982. Heroic Fantasy and Social Reality: *ex nihilism nihil fit*. Teoksessa R. C. Schlobin (toim.) *The Aesthetics of Fantasy Literature and Art*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 226–236.
- Zunshine, L. 2004. Richardson's *Clarissa* and a Theory of Mind. A. Richardson & E. Spolsky (toim.) *The Work of Fiction: Cognition, Culture, and Complexity*. E-kirja. London: Routledge, 127–146.
- Zunshine, L. 2010a. Lying Bodies of the Enlightenment: Theory of Mind and Cultural Historicism. Teoksessa L. Zunshine (toim.) *Introduction to Cognitive Cultural Studies*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 115–133.
- Zunshine, L. 2010b. Theory of Mind and Experimental Representations of Fictional Consciousness. Teoksessa L. Zunshine (toim.) *Introduction to Cognitive Cultural Studies*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 193–213.
- Zunshine, L. 2015. From the Social to the Literary: Approaching Cao Xueqin's *The Story of the Stone* (*Honglou meng*) from a Cognitive Perspective. Teoksessa L. Zunshine (toim.) *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*. Oxford: Oxford University Press, 176–196.
- Zwaan, R. A. 2003. The Immersed Experiencer: Toward An Embodied Theory Of Language Comprehension. *Psychology of Learning and Motivation* 44, 35–62.

Kaunokirjallinen teksti

- Rowling, J. K. 1997–2007. Harry Potter -kirjasarja. London: BloomsburyPublishing Plc.
- Tolkien, J. R. R. 1954–55/1973–75. *Taru Sormusten Herrasta*. Helsinki: WSOY.